بررسی تحولات جمعیتی کشورهای اسلامی با تأکید بر شاخص‌های جمعیتی ایران ۲۰۰۰-۲۰۲۵ (بخش دوم)

آمنه خطیبی و منیژه امیرخسروی

❖ مقدمه

در سده‌های نخستین تاریخ اسلام، کشورهای اسلامی جزو پیشروترین سرزمین‌های آن روزگاران بودند، این در حالی است که رفته رفته، عوامل متعددی باعث شد تا سرزمین‌های اسلامی راه توسعه را کندتر طی نمایند. این عوامل را می‌توان از زوایای مختلفی بررسی کرد و نیز شایسته است برای رهایی از وضعیت موجود این عوامل به دقت بررسی و معضلات ناشی از آنها برطرف شود. بنا بر این بررسی تحولات جمعیتی این کشورها نه تنها به لحاظ شناخت ساخت و ترکیب جمعیتی آنها مهم می‌باشند، بلکه برخی از شاخص‌های حاصل از آمارهای جمعیتی میزان سلامت و توسعه‌ی این جوامع را نشان می‌دهند و شناخت و آگاهی از تغییر و تحولات جمعیتی جوامع، لازمه‌ی هرگونه برنامه‌ریزی برای پیشرفت آنهاست. در بخش دوم مطالعه‌ی کشورهای اسلامی شاخص‌هایی چون میزان ولادت، میزان باروری، میزان باروری بر حسب گروه‌های سنی مادران و میزان جانشینی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است.

❖ میزان ولادت

تولد یک واقعه‌ی جمعیت‌شناختی و از نخستین عوامل حرکت‌های جمعیتی است. چون دانستن تعداد مطلق موالید به شناساندن سرعت و آهنگ آن قادر نیست، از این‌رو به‌جای تعداد مطلق، نسبت موالید به جمعیت را در نظر می‌گیرند و آن را میزان خام موالید می‌نامند. میزان ولادت عبارت است از نسبت موالید یک سال به جمعیت میانه‌ی همان سال برای ۱۰۰۰ نفر از جمعیت.

متغیر میزان ولادت که به‌طور مستقیم در بالا بردن رقم جمعیت اثر دارد در کشورهای مختلف متفاوت است. در کشورهای اسلامی در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ بیش‌ترین میزان ولادت مربوط به کشورهای نیجریه با ۴۹/۸ در هزار، مالی با ۴۷/۳ در هزار و چاد با رقم ۴۶/۱ و کم‌ترین این میزان مربوط به کشور قطر با ۱۱/۲ و پس از آن مربوط به کشور آلبانی با ۱۳ در هزار و کشور لبنان با ۱۳/۵ درهزار می‌باشد.

چنانچه ترتیب کشورها را از نظر میزان ولادت به شکل نزولی در نظر بگیریم، در این حالت، کشوری که دارای بیش‌ترین میزان ولادت است در مرتبه‌ی نخست قرار خواهد گرفت. با توجه به این ترتیب، ایران با دارا بودن میزان ولادت ۱۹ در هزار، دارای رتبه‌ی ۴۵ در میان کشورهای اسلامی می‌باشد. متوسط جهانی برای میزان ولادت برابر با ۱۹/۵ می‌باشد.

❖ میزان باروری کل

جمعیت‌شناسان، میزان باروری کل را برابر با متوسط نوزادان زنده‌ای که هر زن در طول عمر خود به دنیا می‌آورد، تعریف می‌کنند. در بین کشورهای اسلامی، حداکثر میزان باروری کل مربوط به کشور آفریقایی

آمنه خطیبی کارشناس‌ارشد جامعه‌شناسی دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی و مهاجرت سازمان ثبت احوال کشور است.
منیژه امیرخسروی کارشناس‌ارشد جمعیت‌شناسی دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی و مهاجرت سازمان ثبت احوال کشور است.

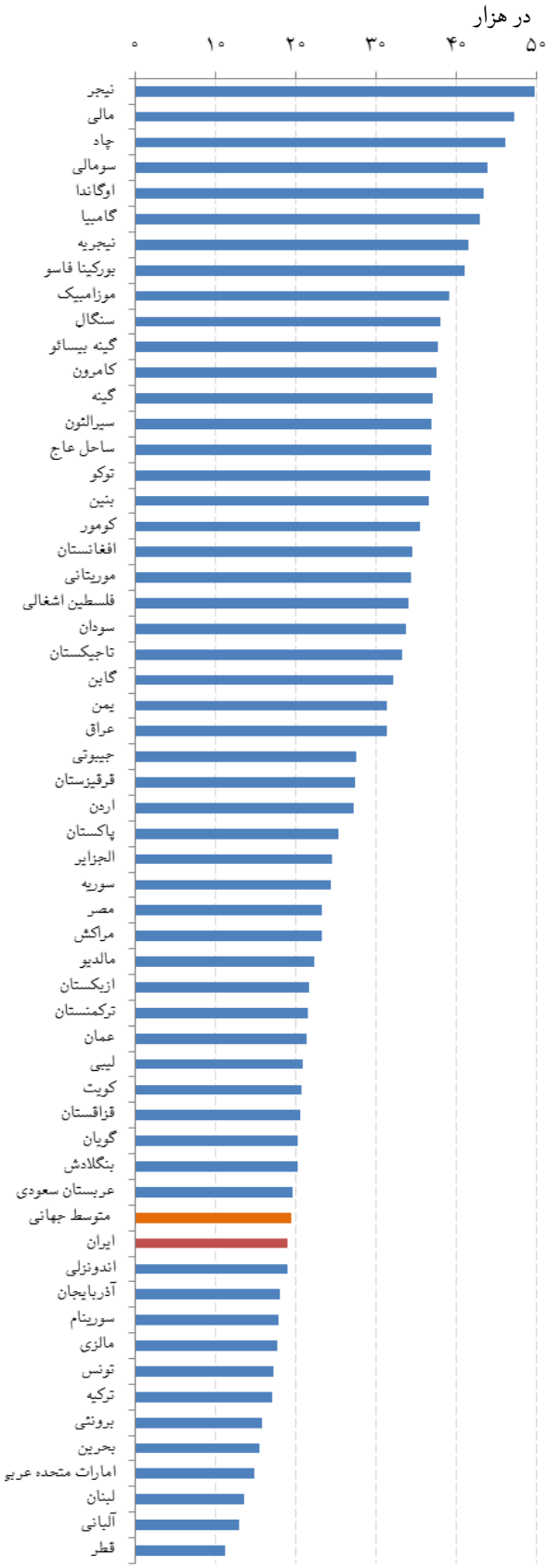

شکل۱ –میزان خام موالید در کشورهای اسلامی طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ میلادی

مأخذ داده‌ها: وبگاه سازمان ملل

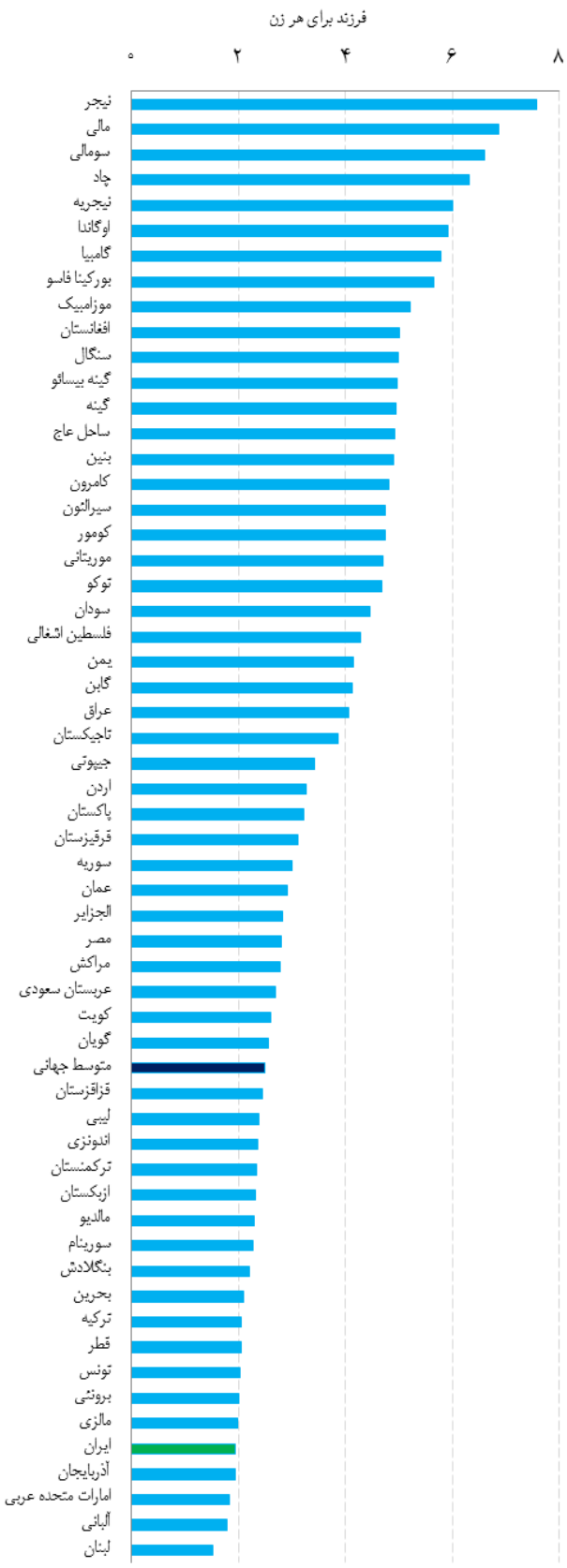

شکل۲ –میزان باروری کل در کشورهای اسلامی طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ میلادی

مأخذ داده‌ها: وبگاه سازمان ملل

نیجر با رقم ۷/۶ می‌باشد و پس از آن کشورهای مالی ۶/۷ و کشور سومالی با ۶/۱ قرار دارند، این درحالی است که کم‌ترین میزان باروری کل مربوط به کشور لبنان با ۱/۵ و کشورهای آلبانی و امارات متحده عربی با ۱/۸ می‌باشد همچنین ایران به لحاظ میزان باروری کل جزو ۵ کشور رده پایین جدول قرار دارد و میزان باروری کل آن در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ برابر با ۱/۹۳ محاسبه شده است و رتبه‌ی ایران در بین کشورهای اسلامی ۵۳ می باشد. لازم به ذکر است میزان باروری کل هم اکنون با محاسبه بر پایه‌ی آمارهای ثبتی ۱/۷ می‌باشد. متوسط جهانی میزان باروری کل در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ برابر با ۲/۵ می‌باشد.

شکل ۳- الگوی باروری در کشورهای اسلامی

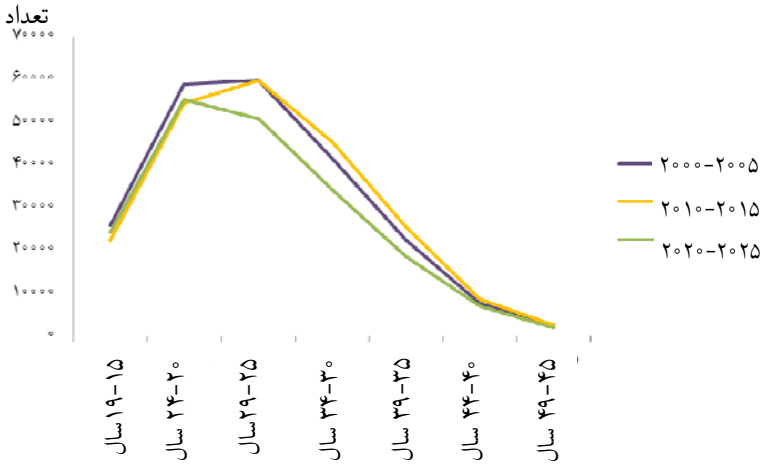

مأخذ داده‌ها: وبگاه سازمان ملل

❖ میزان باروری بر حسب گروه‌های سنی مادران

با بررسی میزان‌های باروری گروه‌های سنی مادران در ۳ دوره سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۵، ۲۰۱۰-۲۰۱۵ و ۲۰۲۰-۲۰۲۵ و ترسیم الگوی باروری در کشورهای اسلامی و جهان ملاحظه می‌نماییم که این دو الگو تقریباً مشابه می‌باشند، اما با نگاهی دقیق‌تر مشاهده می‌گردد که در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ در کشورهای اسلامی بیش‌ترین سن باروری در گروه سنی مادران ۲۵-۲۹ ساله قرار دارد. این در حالی است که در الگوی باروری جهان گروه سنی مادران ۲۰-۲۴ ساله بالاترین میزان باروری را دارند. این موضوع از آنجا ناشی می‌گردد که جمعیت جهان به لحاظ ترکیب کلی، جمعیت جوانی را نسبت به کشورهای اسلامی دارا است.

شکل ۴- الگوی باروری در جهان

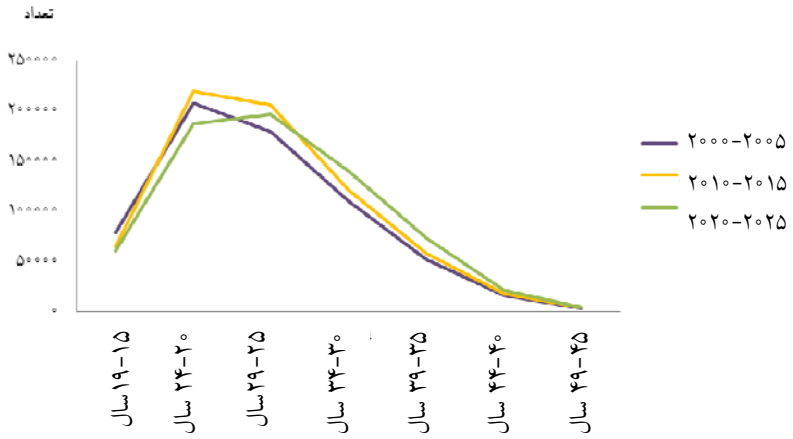

مأخذ داده‌ها: وبگاه سازمان ملل

❖ نرخ جانشینی

نرخ تجدید نسل این میزان عبارت است از تعداد دخترانی که از یک نسل هزار نفری زن از تولد تا یائسگی به دنیا آمده‌اند اگر مرگ و میر این نسل هزار نفری زن را از تولد آنان تا یائسگی به حساب نیاوریم میزان به‌دست آمده میزان ناخالص تجدید نسل خوانده می‌شود و چنانچه کاهش تدریجی این نسل هزار زن را از تولد تا یائسگی تحت تأثیر مرگ و میر به حساب آوریم به‌طور طبیعی تعداد دختران متولد شده کمتر خواهد بود که این تعداد دختران را تقسیم بر هزار میزان خالص تجدید نسل گویند (امانی، مهدی۱۳۷۷). با توجه به مباحثی که در سال‌های اخیر درخصوص سیاست‌گذاری در جهت افزایش مطلوب جمعیت مطرح شده است این عدد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با ملاحظه‌ی آمارهای منتشر شده‌ی سازمان ملل متحد در خصوص میزان جانشینی کشورهای اسلامی در سال ۲۰۱۰- ۲۰۱۵ مشاهده می‌شود که بالاترین میزان جانشینی مربوط به کشور نیجر با رقم ۳ می‌باشد. همچنین پس از کشور نیجر، کشور مالی و سومالی با رقم ۲/۵۶ قرار دارند. در صورتی که هر چه به سمت کشورهای پایین جدول می‌رسیم این عدد از سال ۲۰۰۵ روند کاهشی را نشان می‌دهد. پایین‌ترین میزان جانشینی مربوط به کشور لبنان با ۰/۷۳ دختر برای هر زن و پس از آن کشور آلبانی با ۰/۸۴ و کشور آذربایجان با ۰/۸۵ دختر برای هر زن می‌باشد. ایران نیز در سال

۲۰۱۰- ۲۰۱۵، رقم ۰٫۹۱ دختر برای هر زن را با فرض ثابت بودن شرایط تجربه خواهد کرد. ایران به لحاظ میزان جانشینی در بین کشورهای اسلامی رتبه ۵۳ را دارا است.

❖ نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه تغییرات جمعیتی و ساخت و ترکیب آنها و مقایسه‌ی شاخص‌های جمعیتی کشورهای اسلامی و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در بین این کشورها می‌تواند در بحث سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین آگاهی از شاخص‌های مربوط به جمعیت از جمله در خصوص تولد، شاخص‌های باروری، میزان جانشینی و... در برنامه‌هایی چون توسعه و بهداشت حائز اهمیت می‌باشد.

ایران به لحاظ میزان ولادت با رقم حدود ۱۹ در هزار دارای رتبه‌ی ۴۵ است که بالاترین میزان ولادت مربوط به کشور نیجر با رقم ۴۹٫۸ در هزار می‌باشد.

به لحاظ میزان باروری کل نیز رتبه‌ی ۵۳ را در بین ۵۷ کشور مسلمان با رقم ۱٫۹۳ فرزند برای هر زن دارا بوده و بالاترین میزان باروری مربوط به کشور نیجر با رقم ۷٫۶ می‌باشد. میزان‌های مربوط به رشد جمعیت و باروری در کشور نشان می‌دهد که هر چند کشور در فرصت پنجره‌ی جمعیتی و ساختار و ترکیب نسبتاً جوان قرار دارد، اما به لحاظ میزان‌های باروری آخرین رتبه‌ها را در بین ۵۷ کشور مسلمان دارا می‌باشد.

در نشریه‌ی حاضر شاخص‌های جمعیتی ۵۷ کشور اسلامی مورد بررسی قرار گرفت که کاربران با توجه به بررسی و تحلیل‌های مورد نیازشان می‌توانند از اطلاعات موجود استفاده نمایند. همچنین با توجه به ترتیب شاخص‌های مورد مطالعه بر اساس اطلاعات سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ می‌توان جایگاه هر یک از ۵۷ کشور را در مقایسه با سایر کشورها بررسی نمود.

منابع

امانی، مهدی. مبانی جمعیت‌شناسی، ۱۳۷۷، انتشارات سمت

زنجانی، حبیب اله، تحلیل جمعیت‌شناختی، ۱۳۸۳، انتشارات سمت

سایت صندوق جمعیت سازمان ملل (UNFPA)، United nations, Department of economic and Social affairs

صندوق جمعیت سازمان ملل (UNFPA)، نشریه (The state of world population ۲۰۱۱)

گلی زواره، غلامرضا، سرزمین اسلام (شناخت اجمالی کشورها و نواحی مسلمان‌نشین جهان)، ۱۳۷۲، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی

نورالهی، طه، هفته‌نامه‌ی خبری- تحلیلی برنامه، سال نهم، شماره ۴۱۰

Population Division, population Estimates and projections section / esa.un.org

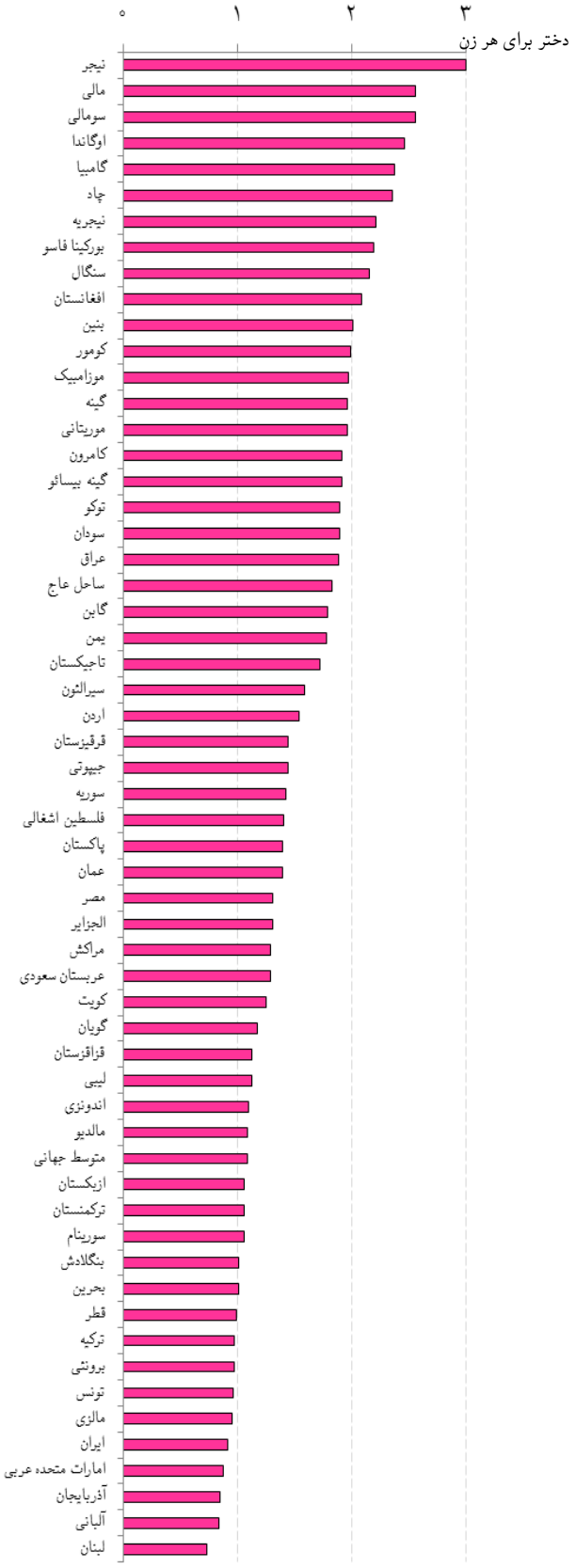

شکل ۵- نرخ تجدید نسل خالص در کشورهای اسلامی طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ میلادی

مأخذ داده‌ها: وبگاه سازمان ملل